

SZEMLE

JEAN FLORI

L' IDEOLOGIE DU GLAIVE Préhistoire de la chevalerie

(Genève, Droz, 1983. 173 o.)

A lovagság intézménye a Szerző szerint viszonylag későn alakult ki. Csak 1175—1180 táján jut túlsúlyra Nyugat-Európa országaiban. Nehéz megállapítani a lovagság kialakulásának kezdetét. A történészek többsége L. White a kengyelről szóló tanulmányának megjelenése óta a IX. századra teszi a lovagság kialakulását. E nézetet újabban egyesek bírálják, így B. S. Bachrach. A Szerző szerint nem biztos, hogy a kengyel jóvoltából a hónalj alá fogott lándzsával történő roham taktikája (shock-combat) gyorsan elterjedt. Ehhez egységes társadalmi réteg és fegyverzet kellett, közös felkészülés. Valószínű, hogy a taktika kialakulása helyenként más-más gyorsasággal zajlott le. A lovagság kialakulása a XI. század első felére tehető. A jelen kötet eddig a korszakig vizsgálja a lovagság történetét. E kötetet egy másik fogja követni, mely a lovagság további történetéről szól majd.

A Szerző megállapítja — s ez a magyar kutató számára különösen hangzik — hogy a lovagság történetéről olyan sok a forrás, hogy átvizsgálásukhoz *egy emberélet nem elég*.

E források többségükben egyházi jellegűek. Részletesen foglalkozik a könyv — a lovagság előzményeként — a kereszténység és a háború viszonyával.

A kereszténység első három századában teljes mértékben elítélte a háborút, a katonai szolgálat teljesítését (Origenes, Tertullianus) — az evangéliumi tanítás erőszakellenességére hivatkozva. Álláspontjuk nem feltétlenül Római Birodalom-ellenes, — azt mondják, ők majd imádkoznak a Birodalomért, de nem harcolnak. Ez az álláspont nem volt tartós Konstantin után, mikor a Birodalom lakóinak többsége keresztény lett, s a Birodalmat nyilván nem lehetett csak imádkozással megvédeni. A keresztény

írók keresik a Bibliában azokat az idézeteket, melyek azt igazolják, hogy a keresztény részt vehet a Birodalom védelmében. Ilyeneket főként az Ótestamentumban találnak. E tendencia a barbár inváziók idején erősödött meg és Szent Ágoston kibékíti az Újszövetséget a háborúval, kidolgozva az *igazságos háború* elméletét. Az igazságos háború — védelmi háború. Célja a gonoszok megbüntetése, a fenyegetett, vagy megsértett jogok védelme.

A papok ezután sem onthatnak vért, de az igazságos háborúban a keresztény katonák is részt vehetnek, sőt kötelesek is részt venni. Később pontosítják az igazságos háború fogalmát. Eszerint a háború akkor igazságos, ha: 1. Feltétlenül szükséges, mert minden békés törekvés kudarcot vallott; 2. Igazságos ügyben vívják: célja az önvédelem, vagy az elrabolt javak visszaszerzése; 3. A közhatalom rendelte el.

Az egyházi állam kialakulása, védelmének szükségessége a longobárdok, normannok, szaracénok ellen az *igazságos háborútól* a „*szent háborúig*” vezetett.

A szent háború elmélete — mely a muzulmánoknál kezdettől fogva létezett, sőt máig is megvan — a X. században terjedt el a keresztény világban, a pápák nyilatkozataiban nyomon követhető II. Istvántól (752—757) IX. Leóig (1049—1054), s logikusan következnek belőle a keresztes háborúk.

A IX. század végéig nincs nyoma, hogy a „*militis*”-nek nevezett hadakozóknak külön ideológiájuk lett volna. Alávetett, szolgáló társadalmi réteg. Társadalmi emelkedésük a IX. század vége után kezdődik. A később lovaginak számító ideálokat a X. század végéig a királyoknál találjuk meg. A keresztény egyház igekezelt moralizálni a király funkció-

ját, a királyra bízva a szegények támogatóását. Az egyházat is a király kardjának kell megvédenie. Lovagi etika ekkor még nincs, hadseregekkel csak a fejedelmek rendelkeznek.

A IX—X. századi egyházi források a „miles” szóval általában a szerzetest jelölik, a harcost inkább *bellator*-nak, *pugnator*-nak, *vir bellicosus*-nak, *agonista*-nak nevezik. De ezek az elnevezések is inkább a harcosok vezetőire vonatkoznak, elsősorban a fejedelmekre.

A királyi (és hercegi) hatalom lehenyatlása után Aquitániában alakítja ki az egyház az örökös kisháborúk ellen a Treuga Dei mozgalmat. Ez korlátozza a harcosok tevékenységét, s közelebb hozza egymáshoz a nagyurakat és szegényebb mileseket. Mindkettőjüket egyre gyakrabban nevezik lovagoknak. A XI. század elején az új politikai erőcentrumok a kasztellániák.

A királyi hatalom lehenyatlása után a „potentes”, a „minores principes”, a „principes militum” hatalma és terrorja következik. Soraik közül igyekszik az

egyház új védelmezőket nyerni. Ha ez nem sikerül, a fegyvertelen népet, az „inermes”-t igyekszik felfegyverezni, beleértve a papokat is. Ez idegenszerű, majdnem „forradalmi” és elvetélt kísérletnek bizonyul.

A „militēs” ideológiai elismerése még 1030 táján sem nagyon érezhető. Szent Ágoston óta a kereszténység ismeri az igazságos háború fogalmát, de a „miles”-en még sokáig marad némi árnyék, mert vért ont, ha igazságos ügyért is.

A „miles”-ek nagyméretű erkölcsi felemelkedése akkor következik be, mikor a pápák harcba keverednek szomszédokkal, lendületet nyernek a spanyol visszafoglaló háborúk, s elindulnak a keresztesháborúk.

Mint látjuk, *J. Flori* fejtegetései elsősorban eszmetörténeti jellegűek. Sok fontosat meg tudhatunk belőlük a lovagság kialakulásáról és kíváncsian várjuk készülő újabb kötetét, a jelen kötet folytatását.

Borosy András

BOLLA ILONA

A JOGILAG EGYSÉGES JOBBÁGYOSZTÁLY KIALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

Értekezések a történettudományok köréből. Új sorozat 100.

(Akadémiai K., Budapest, 1983. 294 o.)

Bolla Ilona monográfiája — amelynek megjelenését a szerző sajnos nem érthette meg — az akadémiai könyvkiadásban szokásos késéssel látott napvilágot. „Az egyházi, királyi és magánúri birtok szolgáltató népeinek útja a jogilag egységes jobbágyságba” címmel kandidátusi értekezésként már 1974-ben elkészült. Azóta új eredményei és szempontjai a témával foglalkozó nem egy történeti munkát gazdagítottak.

A hazai feudalizmus első századainak rétegződése, átalakulása a történeti szakirodalomban sok bizonytalanságra adott okot és számos vitát indított el. Köztudomású, hogy az egyházi írástudók tevékenysége nyomán a társadalmi állapotot jelölő latin terminológia alapvetően átvételekből — a karoling-kori világi és a korabeli nyugati egyházi gyakorlatból — tevődött össze. Ez azonban csak a kezdet volt, hiszen a 11. és 14. század közötti időszakban a kategóriákat jelentő elnevezések tartalma differenciálódott,

miként a liber és a libertas kifejezések jogi háttere is. A kor rendkívül rétegzett és relativizált szabadság szemléletének megközelítésére és rendszerezésére a szerző a közszabadság fogalom fejlődésének és tartalomváltásainak vizsgálatát alapján vállalkozik, meggyőző európai kitekintéssel.

A könyv első fejezete azt vizsgálja, hogy a XI. században különféle függési viszonyokba kényszerített szolgáltató és katonáskodó rétegek mellett a régi társadalmi rend közszabad elemei milyen mértékben maradtak meg, illetve paraszti részük hogyan tagolódott be az úri szolgáltató népek közé. Elemzi a liber és libertas fogalmak alakulását Szent István korától a XIV. századig az archaikus szabadságfogalom továbbfejlődését a későbbi parasztszabadság és nemesi szabadság irányába. E fogalmak fejlődésének vázlata nem azonos egyik társadalmi osztály történetével sem, hanem a jogilag egységessé váló parasztság és ne-